

Leksičko blago otoka Brača

(Petar Šimunović: *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Brevijar, Supetar, 2006.)

U suvremeno doba, kad se pod utjecajem medija i obrazovanja autohtoni govori nepovratno mijenjaju, pisanjem dijalektnih rječnika želi se oteti zaboravu leksičko blago koje su stvarali i čuvali naraštaji izvornih govornika. Dijalektne rječnike pišu nastavnici, zaljubljenici u svoj zavičaj, sveučilišni profesori i akademici, slikari, a nerijetko i entuzijasti s nevelikim formalnim obrazovanjem. Svi oni, bez obzira na svoje leksikografsko i dijalektološko iskustvo, s velikom ljubavlju i marom upuštaju se u taj posao.

Petar Šimunović kao izvorni govornik jednoga bračkoga govora, onoga Dračevice, te kao dijalektolog i onomastičar, jedan je od najpozvanijih Bračana da se uhvati u koštac sa zahtjevnim poslom pisanja rječnika bračkih govora. Već prema opsegu rječnika te letimičnim pregledom sadržaja i pojedinih stranica vidi se da je uloženi velik trud i mnogo vremena u prikupljanje građe i njezinu leksikografsku obradbu.

Ova golemo knjiga od 746 stranica i nestandardnih dimenzija (19 x 31,5 cm) s izvrsno dizajniranim omotom (riječ je o autorskom djelu Borisa Ljubičića) gdje se na bijeloj podlozi pojavljuju sivo i crno ispisane sin-

tagme *brāške rīci*, *brōške rīci* i *brōške rīci*, objavljena je u biblioteci „Brački libar“ kao 18. u nizu. Uz autora na njoj su radili brojni stručnjaci: konzultanti (akademici Božidar Finka, Ranko Marinković i Antica Menac), urednica prof. dr. Mira Menac-Mihalić, izvršna urednica mr. sc. Lucija Puljak te prinosnici rječnike građe Jakov Bačić, Neva Kežić, Katarina Drpić, a doprinos samoj građi dale su i prof. dr. Mira Menac-Mihalić te mr. sc. Lucija Puljak.

Rječnik bračkih čakavskih govora sastoji se od sljedećih poglavlja: Čakavski govori otoka Brača – studija bračkoga dijalekta (str. 9–35); Kako je zamišljen rječnik i kako se služiti njime (str. 37–38); Kratice (str. 39–40); Literatura (str. 41–43); Rječnik (str. 45–665); Primjeri mjesnih čakavskih govora na otoku Braču (str. 665–705); Obalna toponimija (str. 707–709); Indeks imena u obalnoj toponimiji (str. 711–714); Pomorsko-brodski (brodograđevni) nazivci (str. 715–726); Zemljovidi katastarskih općina (str. 727–742); Umjesto zahvale (str. 743–744) i Riječ o autoru (str. 745–746).

U ovom rječniku ne donosi se leksik jednoga govora, već cijelog otoka. Stoga je radi boljeg razumijevanja bračke dijalektne slike dobrodošlo poglavlje ČAKAVSKI GOVORI OTOKA BRAČA – studija bračkoga dijalekta.

Brački se govori mogu klasificirati prema trima kriterijima. Na osnovi

zadanih riječi temeljnog vokabulara i utvrđivanja sličnosti u pojedinim naseljima u bračkom govornom mozaiku uspostavljene su četiri skupine govora. Najveći, središnji dio zauzimaju čakavski govori (npr. Bobovišća, Dračevica, Postira, Pučišća), na istočnom dijelu otoka čakavski su govori prožeti štokavskim crtama (Povlja, Novo Selo, Selca), na jugozapadu i zapadu otoka (Sutivan i Milna) govori se čakavski, a na istoku otoka Brača svojom pripadnošću štokavskom narječju, danas s mnogim čakavskim crtama, izdvaja se Sumartin. Riječ je o naselju koje su godine 1645. osnovali doseljenici iz Makarskoga primorja i njegova zaleđa izbjegavši pred Turcima. Razumljivo je da, s obzirom na pripadnost štokavskom narječju, sumartinski leksik nije uvršten u *Rječnik*. U studiji se donose još dva kriterija podjele – 1. naglasna i glasovna obilježja i 2. mjesto naglaske – koji daju nešto drukčiju podjelu naselja u skupine govora.

Analizirana su tri jezična sloja: fonetika i fonologija, morfologija te sintaksa. Tako se u poglavlju „Fonetika i fonologija“ donosi samoglasnički inventar, napomene o pojedinim samoglasnicima (npr. dvoglasnici u dugim slogovima u pučiškom i bolskom govoru te zatvoreni dugi samoglasnici \bar{e} i \bar{o} u većini govora u unutrašnjosti otoka), o njihovu izgovoru, distribuciji (ispadanje samoglasnika, hijat, dodavanje samoglasnika). Također se prikazuju suglasnici, njihov inventar (čuvanje /h/, nesupstituiranje /f/, po-

stojanje palatovelara /tʰ/, /dʰ/ itd.), suglasnički skupovi i njihove promjene (npr. *čk* > *šk kvđška*), dakle sve zakonitosti prisutne u bračkim idiomima. Bitno je obilježje čakavskih govora na otoku Braču njihov vrlo čvrst i konzervativan naglasni sustav koji se sastoji od tri naglaske. U poglavlju „Oblici“ analizirane su sve promjenjive vrste riječi, a u poglavlju „Sintaksa“ konstatira se da čakavska sintaksa još nije proučena. Stoga je potrebno objaviti što više akcentuiranih čakavskih tekstova kako bi se na što većoj građi mogle definirati zakonitosti čakavske sintakse. Tomu će uvelike pridonijeti i mnogobrojni tekstovi koje je u svoj *Rječnik* uvrstio Petar Šimunović.

U poglavlju KAKO JE ZAMIŠLJEN RJEČNIK I KAKO SE SLUŽITI NJIME objašnjeno je kako je strukturirana rječnička natuknica. Riječi su kao natuknice tiskane masnim slovom. Nakon natuknice slijedi gramatički blok (fleksijski oblici + gramatički opis) te odgovarajući oblici dotične riječi u hrvatskome standardnom jeziku (uz oznaku *lit*) i značenje riječi u navodnicima. Slijedi kontekst u kojem je dotična riječ upotrijebljena, s kraticom naselja gdje je tekst zabilježen. Uz romboidan lik donose se frazemi s tom riječi i njihovo značenje. Navode se i proverbiji, izreke, citati iz pjesama, molitava i primjeri lokalnoga govora u kojima se riječ rabi u figurativnom značenju. Rječnik ne navodi etimologiju riječi. Dijalektološki

je vrlo vrijedno što su, uz natuknice, naglasno obilježeni i svi primjeri unutar njih, dakle izreke, frazemi itd. (npr. **kadŭja** *f lit* kàdulja *bot* *Salvia officinalis* „kadulja, kuš, žalfija“ *Skùhoj čäj ol kadŭje* (D).)

Ako je bilo potrebno, na kraju leksičkog članka navedene su kratice djela u kojima su bili upotrijebljeni dotični oblici riječi ili njihove inačice s istim ili sličnim značenjem.

U poglavlju KRATICE navedene su a) kratice citiranih djela, b) kratice bračkih naselja, c) gramatičke kratice, d) strukovne kratice te e) popis prozodijskih i ostalih znakova. U popisu gramatičkih kratica potkrale su se neke pogriješke, npr. kao kratica za imperfektivni/nesvršeni vid navodi se *imper*, a u *Rječniku* se rabi *ipf*. Zatim, među tim se kraticama navodi *mn.* za množinu te *pl.* za plural, a u *Rječniku* se rabi samo *pl.* Također, nedostaje kratica *pers* koja se u *Rječniku* rabi, npr. **vī**, *vōs pron pers lit vī*. Malo iznenađuje to da se autor nije odlučio za kratice uobičajene u hrvatskoj leksikografiji poput *hip.* za hipokoristik, *komp.* za komparativ, nego rabi *hyp*, *comp* te *infant* za dječju tematiku, *milit* za vojnu tematiku, *ornith* za ptičarstvo itd. No s obzirom na strance koji izučavaju naša narječja, a vrlo često riječ je upravo o čakavskim govorima, te s obzirom na to da su one poznate i hrvatskim korisnicima, opravdana je uporaba takvih kratica.

Samom *Rječniku* prethodi LITERATURA, poglavlje u kojem se navode izvori kojima se autor služio, a riječ je o 34 rječnika, 50 znanstvenih i stručnih knjiga i članaka te 42 zbirke tekstova na čakavskome narječju.

Pri pisanju rječnika moguće su dvije koncepcije. Neki autori dijalektnih rječnika uvrštavaju samo stare ili riječi tipične za govor kojim se bave. To je leksikografska koncepcija kojom se ističe leksik po kojemu se jedan govor izdvaja od drugih govora. Drugi je pristup da se u rječnik uvrste sve riječi koje se govore, dakle i one osobite, ali i one zajedničke s drugim govorima. Takva je koncepcija dijalektološki vrednija jer nam nudi podatke o temeljnom leksiku koji možemo usporediti sa stanjem u drugim govorima. Vrlo je važna informacija kaže li se u nekom govoru *ženà*, *žèna* ili *žèna*, je li G *mn.* *žènà*, *žèn* ili *žèn* itd. Iz takvih se podataka mnogo može saznati o samom govoru, njegovoj dijalektnoj pripadnosti i starosti jezičnih crta. Pomno provođenje takve leksikografske koncepcije čini ovaj rječnik vrlo vrijednim prinosom hrvatskoj dijalektologiji i leksikografiji.

Temeljni je fonetski lik uzet iz govora Dračevice, koji je predstavnik srednje bračke čakavštine. Ako se neki leksem različito ostvaruje po Braču, unutar iste natuknice donose se fonetske inačice s naznakom mjesnoga govora u kojem su potvrđene. Što se tiče gramatičke obradbe promjenjivih vrsta riječi, imenice se uvijek navode u

nominativu, a ostali se padeži navode samo ako u njima dolazi do glasovnih i naglasnih promjena. Homonimni likovi obrađeni su u posebnim rječničkim člancima, npr. **kanèla**¹, **kanèla**². Kao što se vidi, hominimi su pritom označeni eksponentom. I tvorbene se izvedenice, npr. deminutivi i augmentativi, donose kao zasebne natuknice, npr. **nogà** i **nogīca**, **rūkà** i **ručetīna**. Kod polisemničnih leksema sva se značenja donose unutar iste natuknice (npr. u natuknici **list** definira se šest značenja); botanički i zoološki termini ne izdvajaju se kao posebne natuknice. Uz zoonime i fitonime uvijek se iza književnog lika, a prije definicije značenja, navodi njihov latinski naziv, npr. **bròskva** *f lit* bròskva *bot* Brassica „vrsta kupusa“... i **čāgaj**, čāgja *m lit* čāgalj, -glja *zool* Canis aureus „šakal“...

Pridjevi se donose u muškom rodu, a za srednji i ženski rod navedeni su nastavci ili cijeli oblici kad dolazi do glasovne ili naglasne promjene.

Kod glagola, uz temeljni lik u infinitivu, navodi se glagolski vid i prvo lice jednine prezenta. Oni koji nemaju infinitiva, donose se u prvom licu jednine prezenta (*grēn*). Glagoli koji mogu biti povratni i prijelazni obrađeni su kao zasebne natuknice, npr. **dopīsāt**, dopīšen *pf va lit* dopīsati, dōpīšem 1. „dodati onome što je napisano“ *Ako ćeš čō dopīsāt, dopīš* (B). ⇒ dopisīvāt. te **dopīsāt se**, dopīšen se (D) *pf lit* dopīsati se, dōpīšem se. ⇒ dopisīvāt se 2, 3.

Sva područja ljudskog života leksički su pokrivena, od dijelova tijela, djelatnosti u polju, ribarenja, prostora u kući i kuhinjskog i kulinarskog vokabulara, zoonima, fitonima itd. do leksika koji se odnosi na dokolicu i aktivnosti vezane uz odmor i igru (*brīškula, trešèta, balòta, picigīn...*) te naziva predmeta koji pripadaju suvremenom načinu života, npr. *tèlegraf, rādijo, āuto*. No ipak se ne donose riječi koje su u vezi s novijim tehničkim i tehnološkim dostignućima i koje su na cijelom hrvatskom govornom području jednake, tj. u *Rječniku* ne nalazimo lekseme kao što je *televizor, televizija, računalo, gramafon, kompjutor, klima-uređaj, kino, telefon*.

Uz opći leksik rječnik sadrži i brojna imena uz koja obvezno piše izvor ili bračko naselje u kojem su potvrđena. Riječ je o toponimima (a nakon *Rječnika* toponimijska se građa sustavno donosi i u poglavlju OBALNA TOPONIMIJA, gdje su priloženi zemljovidi s obalnom toponimijom otoka Brača, te u INDEKSU IMENA U OBALNOJ TOPONIMIJI) i antroponimima. Nalazimo velik broj vlastitih imena iz svih antroponimijskih kategorija: osobna imena (*Marîn*), prezimena (*Kāčič*), osobne nadimke (*Batūda, Benedèto, Māška*) i obiteljske nadimke (*Pī(v)čevi, Prijēvičevi*).

Zanimljivo je da Petar Šimunović posvojne pridjeve od osobnih imena i etnike piše malim početnim slovom, npr. *abrāmov* posvojni pridjev od *Abrôm* te *pučīšćanin* „stanovnik Pu-

čišća“, dakle drukčije nego što su kodificirali pravopisni priručnici hrvatskoga jezika. Time nas autor, inače jedan od najvećih hrvatskih onomastičara, potiče na promišljanje temeljnih teorijskih onomastičkih pitanja, a to su – što je ime i gdje je granica između općega i vlastitog imena⁹.

Nakon *Rječnika* slijedi poglavlje PRIMJERI MJESNIH ČAKAVSKIH GOVORA NA OTOKU BRAČU. Za dijalektološke radove vrlo je važno da donose primjere govora kojim se bave jer tek tada postaje zorno kako riječi žive u određenom govoru. Hvale je vrijedna zamisao da se primjeri bračkih govora prilože ovom rječniku, a bilo bi dobro da to postane što češća praksa pri nastajanju novih dijalektalnih rječnika. Tekstovi kojima su oprimjereni brački čakavski govori pomno su odabrani. Za svaki piše tko ga je snimio i akcentuirao te koji su bili kazivači. Riječ je o tekstovima s pravom literarnom ili dokumentarnom vrijednošću jer među njima ima narodnih pripovijesti, priča o ribama, vjetrovima, tekstova s poslovicama, pitalicama, kuharskim receptima i prijevoda ruskih književnih djela na bolsku čakavštinu.

Petar Šimunović svojim je *Rječnikom* ponudio višestruko zanimljiv i koristan priručnik čitateljima ra-

znih obrazovnih i profesionalnih profila. On je uzoran model kako bi trebalo izrađivati dijalektne rječnike. No njegov *Rječnik* nije, kako bi se s obzirom na autorovo stručno i znanstveno iskustvo moglo očekivati, samo skup izvrsno obrađenih natuknica, nego knjiga koja se čita od korica do korica, što se naslućuje već uvodnim autorovim tekstom koji je naslovio *Tèbi kojî štiješ ovì lîbar*. Ne bojeći se bliskosti s čitateljem i znajući da je kroz ovu opsežnu knjigu od sebe mnogo toga dao, autor se u predgovoru potpisuje intimno, s obiteljskim nadimkom unutar imenske formule, kao *Tvôj Pètar Šimūnòvić Pīvāc*.

Ankica Čilaš Šimpraga

⁹ U onomastici je osobito aktualno pitanje pisanja etnika (vidi o toj temi npr. rad M. Petija „Koje su imenske riječi etnici i etnonimi“, *Folia onomastica Croatica* 6, Zagreb, 1997, 99–112.).